

Олександр
Харлан

ЦЕРКВА В ІМ'Я
ПОКРОВА ПРЕСВЯТОЇ
БОГОРОДИЦІ В
МІСТЕЧКУ НІКОПОЛЬ

Сакральні пам'ятки України
Випуск 1

**САКРАЛЬНІ
ПАМ'ЯТКИ
УКРАЇНИ**

ВИПУСК 1

**ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
НАН УКРАЇНИ І УТОПІК**

Олександр Харлан

**ЦЕРКВА В ІМ'Я ПОКРОВА
ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ
В МІСТЕЧКУ НІКОПОЛЬ**

Архітектурно-історичний нарис
Бібліографія

Під редакцією О. Титової

КИЇВ – 2011

ББК 86.272.27я1
УДК 281.9(092)
Х 21

Центр пам'яткознавства Національної академії наук України
і Українського товариства охорони пам'яток історії культури

Рекомендовано до друку

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПК
(протокол № 13 від 23 грудня 2010 р.)

Рецензенти:

доктор історичних наук В.В. Ластовський
кандидат архітектури Б.В. Колосок
кандидат архітектури Ю.В. Івашко
кандидат архітектури Г.В. Шевцова

Редакційна колегія серії:

Титова О.М. (відповідальний редактор)
Сенченко Н.М.
Шуба О.В.

**Х 21 Харлан О. Церква в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці в містечку
Нікополь: Архітектурно-історичний нарис. Бібліографія / Під ред.
О. Титової / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. – К., 2011. –
40 с. – (Сакральні пам'ятки України; Вип. 1).**

ISBN 978-966-8999-30-7

**ББК 86.272.27я1
УДК 281.9(092)**

У випуску розглянуто історію спорудження низки микитинсько-нікопольських храмів, що будувалися один за одним на теренах поселення в різні часи і кожен із яких був неповторною пам'яткою народного генія Запорозжя. Висвітлено окремі сторінки існування дерев'яних церков Нікополя та їх архітектурних особливостей.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, архітекторів, мистецтвознавців і всіх, хто цікавиться історією архітектури рідного краю та України в цілому.

ISBN 978-966-8999-30-7

© Центр пам'яткознавства
НАН України і УТОПК., 2011
© Харлан О.В., 2011

П Е Р Е Д М О В А

Пропоноване видання починає серію Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПШ «Православні храми України» і розповідає про православні церкви, які не дійшли до нашого часу – церкви в ім'я Покрова пресвятої Богородиці в старовинному запорозькому містечку Микитине (нині місто Нікополь), що створювалися народними майстрами протягом тривалого часу.

У випуску розглянуто історію спорудження низки микитинсько-нікопольських храмів, що будувалися один за одним на теренах поселення в різні часи і кожен із яких був неповторною пам'яткою народного генія Запорозжя. Висвітлено окремі сторінки існування дерев'яних церков Нікополя та їх архітектурних особливостей.

Видання складається з архітектурно-історичного нарису кандидата архітектури, художника, краєзнавця Олександра Харлана «Дерев'яні християнські святині міста Нікополя», його доповнює бібліографія праць і публікацій, присвячених історії міста, церквам та історії їх будівництва у м. Нікополь.

До бібліографії увійшли наукові дослідження з архітектури, мистецтвознавства, видання загального характеру. Допоміжний апарат доповнює іменний покажчик авторів матеріалів.

Видання ілюстроване графічними роботами автора, виконаними на основі архівних досліджень матеріалів ХІХ–ХХ ст., виявлених в архівах і бібліотеках України та Росії.

Наведені матеріали стануть у нагоді при відновленні давно втрачених пам'яток сакральної архітектури, а також при вивченні історії архітектури та мистецтва запорозького краю. Видання може бути використано при проведенні археологічних досліджень в центральній частині Нікополя, складанні проектної документації виявлених пам'яток археології та історії, для відтворення пам'яток сакрального зодчества на теренах міста та інших заходах містобудівної та пам'яткоохоронної діяльності.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, архітекторів, мистецтвознавців і всіх, хто цікавиться історією архітектури рідного краю та України в цілому.

Редактор серії «Православні храми України»,
Заслужений працівник культури України,
кандидат історичних наук,
О.М. Титова

*до 215-ї річниці від часу збудування
четвертої церкви в Микитиному
в ім'я Покрова Божої Матері*

ДЕРЕВ'ЯНІ ХРИСТИЯНСЬКІ СВЯТИНІ МІСТА НІКОПОЛЯ

Місто Нікополь на Дніпропетровщині, яке своїм багатим історичним минулим та мальовничим виглядом, давно приваблює численних дослідників – науковців та творчих людей, може пишатися історією своїх православних святинь, що з XVIII до XX століття будувалися кращими майстрами на правому березі Дніпра посеред стародавнього поселення у різних куточках міста. Усі культові споруди, про які йтиметься нижче, об'єднувала одна назва – на честь Покрова Божої Матері.

На жаль, відсутність загальної праці з вивчення архітектурної еволюції дерев'яних церков міста призводить до помітної плутанини в наукових дослідженнях сьогодення. Дана робота має на меті прослідкувати історію кожної споруди, подати опис архітектурних властивостей кожної з них (звісно з урахуванням виявлених на сьогодні джерел), відновити долю кожної як для науковців, так і для широкого кола читачів.

Про місто Нікополь існує численна низка робіт, що представляють історію виникнення міста, його розвитку та сьогодення. Майже всюди згадується Покровська церква, та жодна з праць не вказує вірної дати будівництва останньої – п'ятої церкви (саме її зображення наводиться у вказаних роботах), а про існування передостанньої – четвертої, навіть не згадується. Тож, користуючись нагодою, вводимо до широкого загалу інформацію про вказані храми, адже у 2011 році виповнюється 215 років з часу будівництва прекрасного шедевр дерев'яної культової архітектури – церкви на честь Покрова Пресвятої Богородиці у м. Нікополь.

За давньою традицією найголовніші (за функціями і соціальними потребами) архітектурні споруди у поселеннях України і, зокрема, Вольностей Запорозьких розташовувалися поблизу пругу рельєфу. Неповторний ландшафт дніпровського правого берега та принцип постановки в ньому головних архітектурних домінант визначали містобудівну своєрідність Нікополя. Ще наприкінці XIX століття відомий дослідник козацького краю Дмитро Яворницький писав: «...місце розташування Нікополя одне із самих красивих на усій відстані ріки від м. Олександрівська і до м. Херсону. Ще не доїхав-

ши до Нікополя, мандрівник бачить чудову, немов завислу у повітрі п'ятиверху церкву з її високою... дзвіницею, по обох боках якої і живописно, і симетрично вимальовуються невеличкі хатки з зеленими і чорними дахами...»¹. Неодноразово ці слова Дмитро Іванович повторював під час проведення екскурсій, пливучи по Дніпру, численним слухачам. Він розповідав про стародавні Січі поблизу Нікополя, запорозьких лицарів² та січову Покровську церкву. Тож, велична дерев'яна п'ятиверха Покровська церква (саме її мав на увазі Яворницький) наприкінці XIX та на початку XX ст. відіграла значну містобудівну та об'ємно-просторову роль у забудові міста. Високий правий берег Дніпра був ніби п'єдесталом для архітектурного ансамблю центральної частини міста, а головною домінантою була саме Покровська церква.

Основи архітектурно-містобудівної своєрідності міста почали формуватись ще у Козацьку добу. Саме тоді формувалася особлива система розселення з її основними архітектурними домінантами, системою укріплень та планувальною мережею (вулиці та площі), які будувалися поблизу головного містобудівного фактору того часу – Микитинського перевозу через Дніпро³.

На обох берегах Дніпра коло перевозу виникли укріплені поселення на терені майбутніх Микитина і Кам'яного Затону (на лівому березі). До річч, говорячи про містобудівний розвиток населеного пункту, що утворився при перевозі, неможливо обійти увагою поселення навпроти (на протилежному боці річки). Йдеться про цікавий архітектурно-природний ансамбль (природна ситуація диктує своєрідність компонування гнізд поселень), який є класичним взірцем давніх поселень на перевозі на теренах Запорожжя⁴.

Найдавнішою архітектурною домінантою місцевості майбутнього

---

¹ *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.). Запорожжя в залишках старовини та переказах народу.* – Ч. I; Ч. II. – К.: Веселка, 1995. – С. 273.

² *Русская Речь.* 26-го ноября, № 1184. – С. 29.

³ *Скальковский А.* Никитская переправа, Никитин перевоз // *Журнал Министерства народного просвещения.* – 1840. – Генварь. – С. 214; *Бодянский О.* История о козаках запорожских, как оные из древних лет зачалися, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся. – М.: Тип-я Университета, 1847. – С. 10.

⁴ *Харлан О.* Архитектура та будівництво / Ребан О., Старостін В., Харлан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII–XVIII століть в історії Дніпропетровська. – К., 2008. – С. 37.

Нікополя була дерев'яна Січова Покровська церква легендарної Микитинської Січі⁵ (заснована при кошовому Федорі Линчаї). Дані про запорозьке городище, яке нібито існувало у 1639 – 1652 роках і мало земляні вали та дерев'яні укріплення⁶, досить розбіжні. Місце його розташування та обриси цікавлять багатьох дослідників і являють одну з головних дискусій сьогодення стосовно історичного минулого міста⁷.

Як і у більшості запорозьких поселень церква мала розміщуватись на майдані, але про архітектурно-містобудівні особливості та рік будівництва першої церкви поки що не виявлено відомостей.

Як правило, церкву будували у перші роки заснування Січей, тож, ймовірно, Микитинська Січова церква була збудована на початку 1640-х років, а в 1648-му вона вже згадується як існуюча⁸. Відомий дослідник православної старовини протоіерей Іоанн Карелін⁹ вказує, що церква була похідна, хоча і в цьому випадку мобільна споруда являла собою важливе місце у планувальній системі Січі.

Мобільна церква – це не тимчасова споруда, це постійно діюча споруда мобільного поселення, це спосіб життя, життєвий уклад тощо. У зібраному вигляді такі церкви являли собою звичайного воза з надбудовою, в яку складалося церковне начиння, та конструкційні деталі намету.

---

⁵ *Карелін І.* Матеріали для історії Запорозжя. Нікополь // Записки Одесского Общества истории и древностей (далі – ЗООИД). – Т. 6. – Одеса, 1867. – С. 523-538; *Срезневский И.* Украинская летопись. – Харьков, 1835. – С. 117; *Павлицев Н.И.* Польская история. – Варшава: Казенная тип-я, 1843. – С. 176.

⁶ *Щербак В., Ленченко В.* Козацькі Січі – гнізда волі // Україна – Козацька держава. – К.: Видавництво «ЕММА», 2004. – С.49; *Семенов П.* Географическо-статистический словарь Российской империи. Т.III. – СПб: Тип-я В.Безобразова и Комп., 1867. – С. 475-476; *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России. – Ч. I. – М.: Тип-я С. Селивановскаго, 1830. – С. 233.

⁷ *Карелін І.* Матеріали для історії Запорозжя. Нікополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одеса, 1867. – С. 525-526; *Яворницький Д.І.* Історія запорозьких козаків. Т.1. – К.: Наукова думка, 1990. – С.126-127; *Падалка Л.* Над Великим лугом Дніпровським // Киевская старина. – Т. 57. – К., 1897. – С. 303; *Жуковський М.П.* Звіт про археологічну розвідку, проведenu на території міста Нікополя у 2000 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. № 2000/24. – 86 с.; *Він же.* Про час заснування і місцезнаходження Микитинської Запорозької Січі // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 6. – К., 2001. – С. 78–85.

⁸ *Яворницький Д.І.* Історія запорозьких козаків. Т.1. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 126.

⁹ Кореспондент та співробітник Одеського Товариства історії та старожитностей // Отчет Одесского общества истории и древностей с 14-го ноября 1864 по 14-е ноября 1865 г. (читан 27-го декабря 1865 г.). – Одеса: Гор. Тип-я Сод. Алексомати, 1865. – С. 27.

На сьогодні виявлено дві схеми влаштування в поселеннях запорозьких козаків мобільного храму і розташування дійових осіб під час церковної відправи. У першому випадку – «всередині намету», іконостас і віруючі розташовувались згідно рангу в межах намету. У другому – «ззовні намету», іконостас і віруючі розміщувались з західної сторони намету. В цьому випадку кількість учасників священнодійства була значно більшою.

Як стверджують сучасні дослідники, Микитинська Січ існувала до 1652 р. Тож, ймовірно, перша Покровська церква мобільного типу розташовувалась на Січі до вказаного часу.

Друга Покровська церква (вже стала споруда) була збудована у 1734 році після повернення запорозьких козаків на свої рідні землі і загинула під час пожежі¹⁰. Відомостей про її архітектурні особливості не знайдено, але відомо, що вона була теж дерев'яною і стояла окремо від поселення. Іоанн Карелін припускав, що цю церкву взято за зразок для будівництва наступного храму (третього)¹¹. Настоятелем цієї церкви був ієромонах Межигірського монастиря.

Про місце другої (першої сталої) Покровської церкви до 1846 року нагадувала дерев'яна каплиця 4 сажень висотою. Навколо неї розміщувалося кладовище з козацькими могилами, довжиною 70 сажень та 100 сажень шириною. Саме у згаданий рік під час повені територію цвинтаря змило течією Дніпра¹². Нижче каплички йшла стара козацька переправа, відома під назвою Микитинська. Зображення каплиці поки що не знайдене, а місце, про яке йшлося вище, залите водами Каховського водосховища, це ускладнює археологічні дослідження і додає білих плям у висвітленні містобудівних та архітектурних особливостей даного періоду.

Третя «изрядная деревянная церков»¹³, збудована запорожцями замість згорілої в ім'я Покрова пресвятої Богородиці, була також

---

¹⁰ *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.). Запорозжя в залишках старовини та переказах народу.* – Ч. I; Ч. II. – К.: Веселка, 1995. – С. 276.

¹¹ *Карелін І.* Матеріали для історії Запорозжя. Никополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одеса, 1867. – С. 532.

¹² *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.). Запорозжя в залишках старовини та переказах народу.* – Ч. I; Ч. II. – К.: Веселка, 1995. – С. 277.

¹³ *Грибовський В.В.* Містечко Микитине і Микитин перевіз: козацька передісторія міста Нікополя // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Вип. 3. – Дніпропетровськ: НГУ, 2006. – С. 100.

дерев'яною. В 1766 році митрополит дає дозвіл на будівництво нової церкви, а 13 травня 1775 року Кіш звертається до митрополита за благословенням на освячення збудованої церкви¹⁴.

Ймовірно, церкву спорудили недалеко від того місця, де згоріла перша, може навіть поруч, але на новому місці! На місці ж попелища, як правило, встановлювали хрест. Навколо церкви розташовувалося кладовище¹⁵. Споруда розміщувалася навпроти перевозу і слугувала важливим орієнтиром при переправі через річку Дніпро. Тож, не дивно, що коли в 1774 році виконувався топографічний опис земель, які відійшли до Росії за мирним трактатом з Оттоманською Портою, під час опису Микитинського перевозу згадується й храм поблизу нього: «...При Микитському перевозі гарна дерев'яна церква і щось з 20 хаток запорожців утворюють слобідку...»¹⁶.

В описі Микитинської церкви, виконаному 22 травня 1777 року карнаухівським ієреєм Василем Удовицьким, сказано: «минуваго Апреля 4 <...> видно, что в Микитином была церковь деревянная, новая, «з аднею банею (куполом), по примеру крижовой зделана (по образцу костела), с иконостасом, «увязанным на полотне», и вся утварь церковная незначительна <...> сребра сплавного от погорелой церкви zostавшагося 5 фунтов»¹⁷. Саме про цю церкву йдеться у Феодосія Макаревського, він наводить уривок з листа губернатора Муромцева до преосвященного Євгенія: «К Никитинской Свято-Покровской церкви прежде принадлежало более 300 зимовников, и ныне (1777 р.) будут принадлежать; в Никитине таможня и небольшое селение, а к тому ж главный перевоз и промышленных людей, паче в летнее время, бывает весьма много»¹⁸.

¹⁴ Лиман. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775 pp.): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Запорізький Державний університет. – Запоріжжя, 1996. – С. 198.

¹⁵ Терещенко А. Очерки Новороссийского края. Насыпи могильные в Южной России, с указанием некоторых памятников в других местах // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. LXXIX. – Вып. 7–9. – СПб: Тип-я Императорской Академии Наук, 1853. – С. 18.

¹⁶ Топографическое описание доставшимся по мирному трактату от Оттоманской Порты во владение Российской империи землям 1774 года // ЗООИД. – Т. VII. – Одесса, 1868. – С. 175.

¹⁷ Карелин И. Материалы для истории Запорожья. Никополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одесса, 1867. – С. 533.

¹⁸ Феодосий (Макаревский А.Г.). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – С. 172.

Дуже цікавий матеріал, що проливає світло на зовнішній вигляд, час та історію будівництва третьої та другої Покровської церкви в Микитиному, було опубліковано відомим дослідником архітектури козацького часу Ленченком В.О.¹⁹. Мається на увазі проект церкви для Запорозької Січі, виконаний 1764 року на замовлення кошового отамана П.І.Калнишевського²⁰, під час розробки справи про перенесення Запорозької Січі з річки Підпільної на Микитин Перевіз (1758-1764 рр.)²¹. Ідея переносу Січі до Микитина, як ми знаємо, лишилася лише на паперах²², а от проект церкви, як виявилось, стався в нагоді мешканцям поселення.

Тож наведений проект розроблено інженером Вільгельмом-Ніколаєм Менцеліусом, який працював у фортеці св. Єлизавети та розробляв проект перенесення Запорозької Січі. Петро Калнишевський в своєму листі до В.Менцеліуса, серед решти будівель, які потрібно запроєктувати в Січі, називає й храмову споруду: «Да церковь воинская в двадцать саженей в длину и ширину ради множества войска, каменная или деревянная должна быть».

Інженер виконав проект церкви на окремому аркуші паперу, ілюмінував аквареллю. Проект має наступну назву: «План прожектированной у Никитского Перевозу каменной церкви, которая обширностью вследство требования от Коша полагается. Которая на генеральном ретранжементу плане литерою «Е», а при оной: «А» – оltарь, «В» – пределы, в коих по случаю могут тож олтари быть, «С» – колокольня, «D» – кладовые полаты и ризничьи, «Е» – крыльцы с навесами. Сочинен и отправлен 1764 году генваря 15 дня при рапорте Его Превосходительству г-ну генерал фелдцехмейстеру и кавалеру Александр Никитичу Вильбоа»²³.

---

¹⁹ *Ленченко В.О.* Невідомий проект церкви для Запорозької Січі 1764 року // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень (далі – ПНДПД). Вип. 1. – К.: АртЕк, 2005. – С. 64–68.

²⁰ Російський державний військовий історичний архів (далі – РДВІА), ф. 413, оп. 1, од. зб. 131: «План прожектированной у Никитинского Перевозу каменной церкви...».

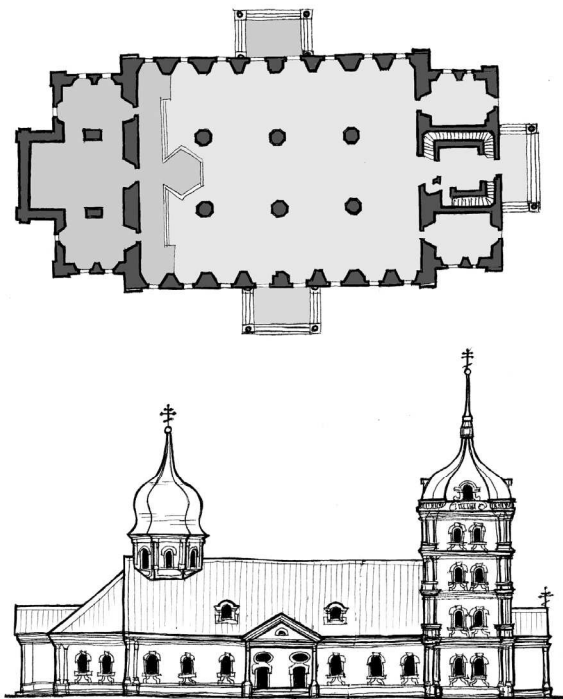
²¹ Російський державний архів давніх актів (далі – РАДА), ф. 248, спр. 3011: «О перенесении крепостного строения Запорожской Сечи на новое место».

²² *Ленченко В.О.* Листи кошового отамана П. Калнишевського 1763 року про устрій Запорозької Січі // Пам'ятки України. – 1989. – № 3. – С. 28–30.

²³ *Ленченко В.О.* Невідомий проект церкви для Запорозької Січі 1764 року // ПНДПД. Вип. 1. – К.: АртЕк, 2005. – С. 67.

На кресленнику зображено план споруди, її бічний фасад та два розтини (через дзвіницю і головний об'єм храму). Кам'яний храм в плані мав величезний прямокутний центральний об'єм, тридільну вівтарну частину (зі сходу) і прямокутний західний об'єм з дзвіницею. Головний об'єм повинен був перекриватися двосхилим дахом, який би увінчувався однією гранчастою банею з барочним верхом. В середині храму планувалося збудувати стовпи, що підтримували б півциркульні склепіння тринавового простору. Споруда з приземкуватим першим ярусом, з західної сторони прикрашалася масивною чотирьохярусною дзвіницею з шоломовидним верхом та високим шпилем і хрестом.

Наведений опис проілюстровано прорисом з зазначеного вище кресленника. Виходячи з наявної іконографії та описів, слід зазначити, що в українській народній архітектурі храми з представленими

Мал. 1. Проект церкви для Запорозької Січі на Микитиному перевозі 1764 року.
План та бічний фасад. Прорис автора.

архітектурно-композиційними рішеннями зустрічаються лише на крайньому заході українських етнічних земель і більше нагадують католицькі храми. Слід згадати опис храму (виконаний ієреєм Василем Удовицьким в 1777 р.), наведений вище: «...в Микитином была церковь деревянная, новая, «заднею банею (куполом), по примеру крижовой зделана (по образцу костела)».

Як бачимо, запроєктована інженером В.Менцеліусом кам'яна церква більше схожа на культові споруди латинського обряду, з незначним використанням рис української архітектури (форма завершення головної бані).

Співставляючи представлені матеріали з історичними описами, можна зазначити, що друга (1734 р.) і зроблена за її зразком третя (1775 р.) Свято-Покровські церкви мали досить оригінальне архітектурно-конструктивне рішення. Можливо, подальше вивчення архівних матеріалів дозволить з'ясувати, в силу яких обставин в козацькому поселенні Микитині збудовано церкву, що нагадає католицький костел. Чи то головний замовник будівництва – релігійна громада поселення у більшості являла представників певного обряду, чи то громада скористалась послугами майстрів-храмобудівничих із західних областей країни, а, можливо, походження храму сягає часів, коли в даній місцевості розташовувалася польська залога?

Схоже, що третій дерев'яний Покровський храм у Микитиному (1775 р.) будувався на основі креслеників 1764 р.: замість каміння було використано дерево і змінено розміри споруди (в силу кількості членів Микитинської громади). В цілому ж, ймовірно, було влаштовано дерев'яну церкву, яка в мініатюрі повторювала всі архітектурні характеристики запроєктованого В.Менцеліусом храму: основний об'єм поділений рядами колон всередині на три нави, стеля підшита дошками з імітацією склепіння, вівтарна тридільна частина, кількість віконних отворів (дверей менше в два рази), висока вежа, що набула ознак домінанти і орієнтиру, єдина баня з бароковим завершенням і вінчаючий карниз.

Дивна річ, але вже у 1777 році церква «считається уже обветшавшей <...> и остается без священников, праздною»²⁴.

---

²⁴ *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.). Запорозжя в залишках старовини та переказах народу. – Ч. I; Ч. II. – К.: Веселка, 1995. – С. 276.*

Після ліквідації Запорозької Січі доля багатьох запорозьких храмів схожа між собою, з'являється велика кількість «обветшавших», або «крайне ветхих» церков. Саме в цей період гине велика кількість чудових витворів народного зодчества. Їх розбирають, або в кращих випадках перебудовують на новий лад. Микитинська (з 1776 року Слов'янська²⁵, а з 1781 року – Нікопольська) Свято-Покровська церква простояла трохи більше двадцяти років завдяки колишнім запорожцям і колишньому запорозькому духовенству.

Брати Шияни – Яків та Іван, колишні запорожці, відомі як ктитори, а також старости саме цієї церкви. Вони поставили новий іконостас (у 1782 році) замість «увязанного на полотне», встановили горне місце, жертovníк та рукомийник (у 1783 році), пожертвували дзвін у 45 пудів та 15 фунтів (у 1790 році) для дерев'яної дзвіниці. Портрети братів – ктиторів (натурального розміру) було розміщено у церкві, в самому іконостасі – один з правої сторони, другий – з лівої²⁶.

Понад три роки очікував рішення верховного духовенства колишній протоієрей Січової церкви Григорій Крем'янський про переведення його з Покровська (заснованого на місці останньої Запорозької Січі) в Нікополь. Після того як у травні 1780 року його переведено до Свято-Покровської церкви, він починає активно займатися справами храму в колишньому Микитинському. Слід згадати, що ним було перевезено з Покровської церкви останньої Січі велику кількість речей до Нікопольської Покровської церкви. Деякі з цих речей ще й досі зберігаються в Нікопольському краєзнавчому музеї²⁷.

²⁵ Новоросійська губернія у 1776 р. складалася з 12 повітів, один з яких називався Слов'янським. На місці Микитиноного планувалося влаштувати місто Слов'янськ. Слов'янська так і не збудували, а саме містечко, перейменоване у 1781 р. у Нікополь, перетворено у повітовий центр (див.: *Кабузан В.М.* Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII–первой половине XIX века (1719–1858 гг.) – М., 1981. – С. 56–57; *Тимофеев В.И.* Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К.: Наукова думка, 1984. – С.26–27).

²⁶ *Беднов В.А.* К истории бывших запорожских старшин и казаков // *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии.* Вып. 10. – Катеринослав, Типография Губернского земства, 1914. – С. 257.

²⁷ *Варивода Л.* Старожитності Січової Покровської церкви в колекції Нікопольського краєзнавчого музею // *Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України.* – Т.6. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Запорозьке відділення, 2001. – С. 156.

Необхідність активізації ремісничо-торгового життя південного краю та нового адміністративного управління вимагали від імперської влади заснування та будівництва низки міст. Колишне Микитинське у 1775 році назвали Слов'янськом, а у 1778 році зробили повітовим містом. Через два роки його назвали Нікополем і виконали проект планування, згідно якого на деякій відстані від фортеці²⁸ проектувалося три ряди прямокутних кварталів з площею для церкви та гостинного двору²⁹.

Земляна чотирикутна фортеця за вказаним проектом вже існувала. Вона мала капонірні фронти з реданами посередині. У фортеці було розплановано чотири квартали для гарнізону, осторонь від них зображено церкву³⁰. Навколо існуючої Свято-Покровської церкви (саме третя за рахунком церква зображена у фортеці, освячена у 1775 р.) – вільний простір, оскільки окрім суто культового призначення, храм був місцем громадських зібрань, певним культурним місцем укріпленого поселення.

Населення міста спочатку зростало за рахунок запорожців, що переселялися після ліквідації Січі, але пізніше воно зменшилося в силу адміністративних та торговельних умов, і Нікополь було переведено в розряд містечок.

Хоч і повільно, але містечко Нікополь зростало, у 1790 – 1791 роках виникає питання про будівництво нового, четвертого за рахунком, Покровського храму³¹. Повідомленням від 23 червня 1793 року Катеринославське духовне Правління представляло преосвященному Гавриїлу, митрополиту Катеринославському: «Минувшого сентября 6-го числа 1792 года Екатеринославскаго уезда и протопопии местечка Никополя священник Василий Снежевский и прихожане поданным в сие Правление прошением представили, – состоящая де в том местечке Покровская церковь совсем уже обветшала так, что

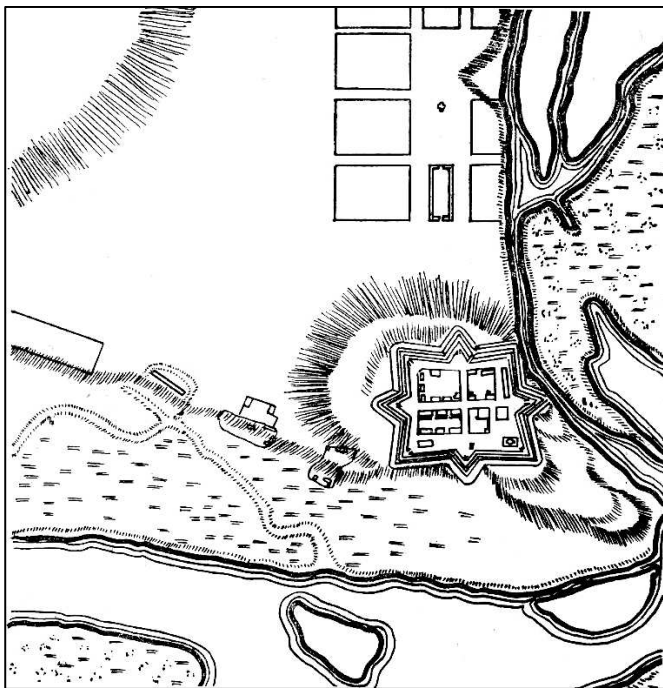
---

²⁸ *Вигель Ф. Ф.* Воспоминания. Ч. VII. – М.: Университетская тип-я, 1865. – С. 77.

²⁹ *Тимофеев В. И.* Формирование градостроительной культуры Юга Украины. Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР. – К., КиевНИИТИ, 1986. – С. 44.

³⁰ Проект 1780 року // *Тимофеев В. И.* Формирование градостроительной культуры Юга Украины. Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР. – К., КиевНИИТИ, 1986. – С. 64.

³¹ *Богущи П.* Нікопольська Покровська церква – козацьке чудо XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні (далі – НДПКДУ). – К.: Часи козацькі, 1998. – Вип. 7. – С. 89.

Мал. 2. План Нікопольської фортеці 1780 року (За В.Тимофінком).
В середині фортеці добре видно Покровську церкву, збудовану в 1734 р.

и служения не безопасно иметь, да и починить оной никаким образом не возможно; а сверх того, состоит в далеком от жилья расстоянии, и посему наиболее опасно, дабы иногда ворами (хотя караульные имеются) из церковного имения чего расхищено не было; по каким обстоятельствам имеются намерение, вместо оной, выстроить вновь в удобном месте в тож именование другую, для постройки которой и леса довольно изготовлено и деньги в соборе имеются, – и просили о позволении им, вместо старой, новую церковь выстроить, куда следует, учинить от сего Правления представление». Катеринославський митрополит Гавриїл резолюцією від 21 липня того ж року дозволив і благословив будівництво нової церкви³².

³² Феодосий (Макаревский А.Г.). Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – С. 174.

За вказаним описом, стає зрозуміло, що поселення в цей період розвивається осторонь від фортеці в запланованому проектом місці (див. план 1780 року).

У 1793 році на період початку будівництва малося 1965 рублів, зібраних прихожанами, ктиторами (як зазначають деякі історичні джерела, це були знову брати Шияни³³) і духовенством, а також понад 500 дерев'яних колод для спорудження зрубів. Нову церкву вирішено будувати в середині містечка на широкому майдані (місце розташування її є близьким до проекту 1780 року, квартали осторонь від фортеці). Відомо, що після руйнації Січі уряд Російської держави різними засобами нівелював неповторні та архаїчні особливості регіонів колишніх Вольностей, але серед населення містечка Нікополя продовжували жити традиції, пов'язані з козацькою спадщиною. Довказом цього є не лише піклування колишніх запорожців про Покровську церкву, а й архітектурні властивості нової культової споруди.

Збереглася репродукція з картини Григорія Ященка, на якій зображено настоятеля Нікопольської Покровської церкви Григорія Крем'янського. На малюнку добре читається старовинний напис: «Сей партлет снят Никопольской Покровской церкви снастоятеля протоиерея Григория Крымянского на 71-м году его жизни живописцом Григорием Ященком 1839 года мая 3-го». Протоієрея зображено в священницькому вбранні, в правій руці він тримає згорток паперу, ймовірно, це грамота з благословенням митрополита на будівництво нової Покровської церкви, в лівій руці розгорнутий лист паперу з кресленням зовнішнього вигляду дерев'яної п'ятиверхої церкви.

У Дніпропетровському художньому музеї зберігається парний до наведеного вище зображення портрет³⁴. Мається на увазі «Портрет попаді Крем'янської». Портрет виконано масляними фарбами, відчувається рука того ж майстра. На жаль, в експозиції помилково вказано час виконання роботи та відсутнє прізвище автора. Користуючись нагодою, вводимо до наукового обігу «Портрет попаді Крем'янської» – Нижнє Придніпров'я, майстер Г.Ященко, 1839 р. (імовірно, було відразу виконано два портрети).

---

³³ Карелин И.И. Метрика для получения верных сведений о древне-православных храмах Божьих, зданиях и художественных предметах Покровской церкви Екатеринославской губернии и уезда местечка Никополя. – Никополь, 1887. – С. 2.

³⁴ Яценко Л.И. Зал №2. Русское и украинское искусство XVIII–первой половины XIX века // Днепропетровский художественный музей. Путеводитель. – Днепропетровск: Промінь, 1980. – С. 14.

Зараз нас більше цікавить зображення протоієрея. Зображення дає змогу відтворити первісний задум зодчого та архітектурно-планувальні особливості старовинної церкви. Церкву планувалося збудувати хрещату, п'ятидільну, п'ятиверху, з центральним четвериком і гранчастими раменами просторового хреста. Центральний четверик, не виділений у зовнішніх об'ємах, переходив би у двозаломний восьмимерик верху з вишуканим завершенням барокових обрисів. Бічні бані мали бути теж двозаломними з невеличкими маківками. З західної сторони розташовувався прямокутний в плані притвор з двоколонним ганком, перекритий двосхилим дахом. Також добре видно високий підмурок під церквою.

У рапорті від 30 липня 1795 року Катеринославське духовне Правління писало преосвященному Гавриїлу: «Сего июля 30-го дня Екатеринославского уезда местечка Никополя Покровской церкви священник Снежевский с товарищи и прихожане <...> просили <...> наченшаяся в вышеписанном их местечке Никополе вместо

Его Личность ознаменованная Покровской церковью сестричества протиреза Григорія Крем'янського на 71-м году его жизни Жемчужников Григорий Иванович 1837 год. №46 3/6

Мал. 3. Портрет Григорія Крем'янського. У лівій руці аркуш папери з проектом Нової Свято-Покровської церкви (збудована у 1796 р.). Малюнок автора.

Мал. 4. Фрагмент портрету Григорія Крем'янського із зображенням Нової Свято-Покровської церкви (збудована у 1796 р.). Малюнок автора.

обветшавшей старой Покровской, в тож именованіе новая церковь совсем уже окончена». 9-го серпня 1795 року преосвященний Гавриїл благословив освячення нової Покровської церкви, а 2-го листопада 1796 року Катеринославський протоієрей Іоанн Станіславський освятив церкву і відкрив у ній богослужіння³⁵. Після того як було відкрито богослужіння у новій церкві старий одноверхий Покровський храм розібрали й перенесли в поселення Шолохове³⁶.

Наприкінці XVIII століття поступово формувався ансамбль центрального майдану міста. Головною спорудою був дерев'яний п'ятикільний п'ятиверхий Покровський храм та торговельні ряди з обох боків площі. Ансамбль згодом доповнила велична дерев'яна дзвіниця (збудована у 1806 році), школа при церкві³⁷ та церковні господарські споруди. Церковну територію було огорожено кам'яним парканом. Рядова забудова Нікополя навколо центрального майдану була одноповерховою розрядженою, між існуючими кварталами було прокладено вузькі вулиці завширшки 5 сажнів. Кwartали розміщувалися за прямокутно-сітчастою системою розпланування.

Свято-Покровська Нікопольська церква (споруджена на рівному місці при річці Орловій – притоці Дніпра³⁸) в 1796 році, за вивченими архівними матеріалами кінця XIX століття, належала до типу п'ятиверхих хрещатих храмів, з шестигранними раменами і восьмигранним центром, значно вищим за рамена.

Центральна дільниця мала окремих зруб по 14½ аршини кожна сторона. Перший ярус мав висоту також 14½ аршини. Верхи центру і рамен були двозаломними. Гранчасті рамена (квадрати зі зрізаними зовнішніми кутами) надавали значного динамізму центричній пірамідальній композиції храму. Всі зруби церкви мали характерну Південної школи форму³⁹. Як і планувалося з самого початку, тільки

³⁵ *Феодосій (Макаревський А.Г.)*. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – С. 175.

³⁶ *Богущ П.* Нікопольська Покровська церква – козацьке чудо XVIII ст. // НДПКДУ. – К.: Часи козацькі, 1998. – Вип. 7. – С. 90.

³⁷ *Карелін І.* Матеріали для історії Запорозжя. Нікополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одеса, 1867. – С. 531.

³⁸ *Карелін І.І.* Метрика для получения верных сведений о древне-православных храмах Божиих, зданиях и художественных предметах. Покровской церкви Екатеринославской губернии и уезда местечка Никополя. – Нікополь, 1887. – С. 3.

³⁹ Див.: *Харлан О.В.* Особливості типологічної еволюції дерев'яної храмової архітектури на території Півдня України сер. XVIII – поч. XX ст. (на прикладі Катеринославської губернії): Дис. ... канд. архітектури. – К., 2010. – С. 96–97.

із західної сторони розташовувався прямокутний в плані притвор. Його збудовано з чотириколонним ганком (спочатку планувався двоколонний), перекритим двосхилим дахом. Пізніше до північного та південного рамен були теж прибудовані прямокутні у плані притвори з чотириколонними ганками та двосхилим дахом.

Верхи були увінчані сферичними шоломовидними глухими банями із невеличкими маківками, хоча, як видно з наведеного вище, завершення планувалося виконати з вишуканим бароковим обрисом. Покрівлею слугувало листове залізо, пофарбоване ззовні олійною фарбою. Кожен верх було увінчано чотирьохкінцевими позолоченими хрестами.

Стіни ззовні обшальовані дошками горизонтально з нащільниками у вигляді напівколон з капітелями.

З західного боку окремо від церкви у 1806 році була поставлена чотириярусна дзвіниця, подібна до церкви за характером архітектурних форм. Ця будівля належала до розпланувально-просторового типу ярусних полігональних храмів, який був поширений саме на землях запорозьких козаків до кінця XVIII століття. Основний полігональний об'єм мав вісім граней. Її вінчав тризаломний світловий

Мал. 5. Свято-Покровська церква, збудована у 1796 р.
Із заходу від церкви дерев'яна полігональна дзвіниця, збудована у 1806 р. Розі-
брані після 1898 р. Малюнок автора за архівними матеріалами кінця XIX ст.

верх, що спирався на дерев'яні колони, які в інтер'єрі окреслювали підбанный простір. Ярусність горизонтальних членувань підкреслювали різьблені карнизи. Стіни зовні, як і на церкві, були горизонтально обшальовані, що надавало статичності та приземкуватості споруді. Шалівка була пофарбована олійною фарбою.

Полігональна дзвіниця мала двоє дверей на західній та східній гранях. Чотири грані по двох основних осях схід-захід та південь-північ були трохи більшими у плані. Саме в чотирьох менших гранях на рівні першого ярусу було прорізано вузькі отвори. На гранях другого, третього та четвертого ярусів по двох основних осях було зроблено теж отвори (на другому – великі аркові з килевидним завершенням, на третьому – з простим арковим завершенням, а на четвертому – невеличкі круглі). Яруси прикрашені нащільниками у вигляді напівколон з капітелями.

*Подпись под портретомъ Икова Шияня
младшого: сей портретъ снято скитатора
Якова Шияня и поставленъ здѣсь при тоѣ иконостасѣ
сѣ трудѣ его всему обществу на иконостасѣ
видни 1874 года ^{Генваря} 5 Дня.*

*Могло такожъ подпись и под портретомъ
Ивана Шияня могло бытъ еще и писано.
Портреты написаны масляными крас-
ками во все ростѣ и насажены въ Оде-
ский Музей.*

Мал. 6. Написи на портретах братів Шиянів.
Розчерк Іоанна Кареліна 1887 р. З архіву автора.

Обидва іконостаси братів Шиянів у 1796 році перенесені до ново-збудованої церкви, а дзвін з написом: «сей звон зделан к Никопольской Покровской церкви фундаторами Яковом и Иваном Шиянами и всем обществом старанием священника Григория Деева, 1790 года», було перенесено у 1806 році на нову дерев'яну дзвіницю⁴⁰.

⁴⁰ Карелин И. Материалы для истории Запорожья. Никополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одесса, 1867. – С. 533.

Опис вітара зробив І.Карелін: «В алтаре устроен особый Иконостас по голубому полю украшенный резьбой с позолотою. В северной стороне жертвенник резной – позолоченный, а в южной – такой же формы, под названием рукомойника. Иконостас имеет три яруса с следующею надписью: «1783 года Сентемврия 28 дня. Сие горне седалище жертвенник и рукомойника сооружении, как снесарскою, так и живописным искусством собственными трудами здешних ктитарей Якова и Ивана Шиянов в честь Церкви, себе во спасение». Главный Иконостас из дерева по голубому полю украшен резьбою с позолотою, имеет шесть ярусов. Царские двери двустворчатые, вырезанные из цельной доски – позолоченные. Сверху дверей – резная позолоченная корона. На иконостасе следующая надпись: «1782 года Сентября 20, сей иконостас здешними ктиторами Яковом и Иваном Шиянами, собственными их, а не чьим другим коштом и написан живописным искусством и завесь живописцу от них заплачено 800 рублей <...> Иконы в иконостасах старого Визан-

Мал. 7–8. Портрети запорожців-киторів Свято-Покровської церкви Івана (ліворуч) та Якова (праворуч) Шиянів. З малюнку І.Ю. Репіна

тийського письма <...> Иконы в главном и Алтарном Иконостасах сохранны в первоначальном виде, хотя подновлены в 1856 году».

Ним же зроблено опис семи дзвонів, що знаходилися у 1887 році на вищезгаданій дзвіниці. Окрім дзвона Шиянів, він згадає наступні: « 1. С надписью: Благословением Божиим и молитвами Пресвятыя Богородицы пожертвован сей колокол в Никопольскую Покровскую церковь тамошними гражданами всеми православными христианами, выписан из Москвы старанием и усердием Церковного старосты вылит в Москве на заводе Дмитрия Самчина. Весу 100 пудов 35 фунт. В 1866 году; 2. 1815 года весу 26 п. 25 ф.; 3. 1823 года» та ще три дзвони без написів.

Разом з цим до церкви перенесено велику кількість старовинних речей Козацької доби, навіть навколо церкви було влаштовано невеличкий музей просто неба. Тут навіть було встановлено старовинні залізні та мідні гармати, які було знайдено в плавнях поблизу Нікополя. Іоан Карелін виконав ретельний опис стародавніх речей і навіть опублікував цей опис у збірнику «Записок Одесского общества истории и древностей»⁴¹ (1867 р.).

Велична Покровська церква відразу стала головною духовною та архітектурною домікантою містечка, а центральний майдан, на якому вона розміщувалася, відігравав значну роль у житті поселення.

Як зазначав протоієрей І.Карелін, в 1856 році церкву було об'єднано з дзвіницею трапезною в 5 сажнів. Після цього в храмі нараховувалося 9-ть дверей. Дві з заходу, по 1-й з півночі та півдня (тут же по 1-й двері в тамбурах), 1 в пономарні, звідки ще одна вела до вітваря, та 1 з вітваря до ризниці.

На початку XIX ст. багато міст та містечок стали важливими ярмарковими центрами. Нікополь не був винятком⁴². Хоч на той час містечка

---

⁴¹ Карелин И. Материалы для истории Запорожья. Никополь // ЗООИД. – Т. 6. – Одесса, 1867. – С. 523–538.

⁴² Павлович В. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния. – СПб: Тип-я департамента генерального штаба, 1862. – С. 331–332; Никополь // Екатеринославская губерния // Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861–62 г. Ч. I. – СПб: Тип-я К.Вульфа, 1863. – С.31–34; Никополь // Городские поселения в Российской империи. Т. II. – С-Пб: Тип-я Тов-ва «Общественная Польза», 1861. – С. 166–168.

розвивались без потрібного містобудівного контролю⁴³, та завдяки потужній торгово-посередницькій діяльності і промислового розвитку вже у другій половині XIX ст. головну площу обмежували й формували різноманітні споруди: Покровська церква, дзвіниця, школа, торгові ряди (тут проводилися ярмарки чотири рази на рік), пристань, різноманітні виробничі й господарські споруди. На той час функціонували шість великих, як на ті часи, заводів, три пристані, базар, продовжувала існувати переправа через р. Дніпро⁴⁴. Ще у 1834 році у містечку було засновано матроський цех, де готувались кадри для флоту⁴⁵.

У 1898 році на центральному майдані було збудовано останню, п'яту, дерев'яну церкву. Її зображення зустрічаємо у багатьох роботах з дослідження історії міста, але рік будівництва цієї церкви завжди подається помилково, наче б то і не існувало попередньої споруди, збудованої у 1796 році.

Тож остання Свято-Покровська дерев'яна церква з двома престолами (лівий в ім'я трьох святих: Василя Великого, Григорія Богослова та Іоанна Златоуста) збудована у 1898 році⁴⁶. Зазначено, що дзвіниця була кам'яна⁴⁷, хоча на використаних автором світлинах видно, що вона ошальована дошками горизонтально. Це питання, можливо, буде вирішено за допомогою археологічних досліджень, які вже розпочалися на місці даної церкви⁴⁸, та нових виявлених архівних матеріалів.

Ретельне вивчення залишків фундаменту дасть відповідь про матеріали, використані при будівництві дзвіниці, і надасть можливість детальніше вивчити планувальні особливості спотвореного храму.

---

⁴³ Тимофеев В.И. Формирование градостроительной культуры Юга Украины. Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР. – К., КиевНИИТИ, 1986. – С. 73.

⁴⁴ Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Списки населенных мест по сведениям 1859 года. – Санкт-Петербург, 1863. – С. 11.

⁴⁵ Тимофеев В.И. Формирование градостроительной культуры Юга Украины. Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР. – К., КиевНИИТИ, 1986. – С. 78.

⁴⁶ Справочная книга Екатеринославской Епархии за 1913 год. – Екатеринослав: Типография Сем. Ив. Барановского, 1914. – С. 194–196.

⁴⁷ Там само. – С. 194.

⁴⁸ Жуковський М. Археологічні дослідження пам'яток козацької доби в м. Нікополь у 2003–2004 рр. // НДПКДУ. – К.: Часи козацькі, 2005. – Вип. 14. – С. 5.

Збудована на тому ж майдані нова Покровська церква за структурою була теж хрещата і п'ятиверха, але дев'ятидільна, щоправда з дзвіницею на кінці видовженого західного рамена. Центральний компартимент – восьмерик на четверику, увінчаний шатровим завершенням. Рамена були прямокутними в плані, з двосхилими дахами і глухими трикутними фронтонами над пристінними портиками з чотирма колонами на фасадах.

Церкву було зведено на підставі допрацьованого «зразкового проекту» у так званих єпархіальних традиціях. Розпланувальна структура храму цілком традиційна, єдина відмінність від автохтонних хрещатих дев'ятидільних п'ятиверхих храмів попереднього періоду полягає в тому, що бічні верхи розташовані не на головних осях, а в міжраменнях головного хреста. Споруду складено з дерев'яного бруса на кам'яному підмурку.

Зруби мали підкреслено-видовжені обриси.

Фасадний декор був дуже скромний: великі прямокутні вікна облямовані дощатою лиштвою простого профілю з трикутними не-

Мал. 9. Свято-Покровська церква, збудована у 1898 р., з дзвіницею на західному рамені. Церкву розібрано в 1934–1935 роках. Малюнок автора за архівними матеріалами початку ХХ ст.

розвиненими сандриками, отвори восьмикутників мали арочні завершення. Шалівка на споруді була горизонтальною, але, не дивлячись на це, об'єм церкви був дуже виразний, стрімкі шатрові завершення з маківками додавали активності силуету і робили новий Покровський храм дуже важливою містобудівною домікантою у ландшафті і забудові містечка, це підтверджують фотоматеріали початку ХХ ст.

Після закінчення будівельних робіт у новій церкві стару Покровську церкву (1796 – 1898 рр.) розібрали разом з унікальною дзвіницею (на жаль, за браком картографічних матеріалів, зараз ще не відомо, в якій частині старовинного майдану знаходилась стара споруда, але після проведених археологічних досліджень тепер відомо про місцезнаходження останньої дерев'яної Свято-Покровської церкви).

Подальша доля решток старої церкви (1796-1898 рр.) з унікальною дзвіницею досліджується, цілком ймовірно, що їх було перевезено до іншого населеного пункту й використано при новому будівництві.

Остання на сьогодні згадка про останню Покровську церкву нами виявлена в єпархіальному довіднику за 1913 р. В цей час у церкві було 3 священики: Митрофан Романович Краснокутський, Іоанн Дмитрович Харлов, Іоанн Данилович Веселовський. Штатним дияконом в церкві був Микола Йосипович Шамраєв, а церковним старостою Андрій Лапкін⁴⁹. На жаль, поки що нічого не відомо про поховання поблизу вівтарної частини храму і місця розташування господарських споруд на церковній ділянці. Можливо, археологічні роботи на виявлених фундаментах допоможуть з'ясувати дані питання. Це надасть можливість відтворити загальну картину навколо храмової споруди та її служителів.

На даному етапі зроблено спробу реконструювати композиційно-просторові схеми обох церков, які знаходились на колишній головній площі міста, це допоможе археологам ретельніше ідентифікувати виявлені залишки фундаментів.

Добре відомо, Радянська доба стала принципово новим етапом розвитку міста і її головних споруд. Дуже важливим питанням на сьогодні є висвітлення періоду існування останньої церкви у ХХ ст. Оскільки на сьогодні поки що не відомо, які події відбувалися в приміщенні споруди в 1920-х роках, чи використовувалося воно за призначенням,

⁴⁹ Справочная книга Екатеринославской Епархии за 1913 год. – Екатеринослав: Типография Сем. Ив. Барановского, 1914. – С. 194–196.

чи його спонукала доля решти православних храмів? Яка доля решти скарбів з храму, що не потрапила до зібрання Нікопольського та Одеського краєзнавчих музеїв? Відповіді на ці питання ще попереду.

У 1934–1935 роках споруду, яка визначала архітектурний образ міста – Свято-Покровську церкву, розібрано⁵⁰, а трохи пізніше велетенська дамба Каховського водосховища постала між історичним центром і рукотворним морем як велетенська потвора. Так зникла система взаємопов'язаних домінант, що відзначали в панорамах загальноміський історичний центр.

Опрацьовані матеріали дозволяють виділити наступні етапи існування дерев'яних культових споруд в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці в Микитиному-Нікополі:

1. Встановлена в 1640-х, існувала до 1652 року.
2. Збудована в 1734 році, згоріла в 1764 (?) році.
3. Освячена в 1775 році, розібрана в 1796 році.
4. Освячена в 1796 році, розібрана після 1898 року.
5. Освячена в 1898 році, розібрана в 1934–1935 роках.

Як відомо, історія не знає умовного способу і її не можна переписати чи підправити. Проте цілком можливо, за допомогою низки заходів, відродити зруйновану об'ємно-просторову композицію історичного центру міста Нікополя, а саме відтворити зруйновану архітектурну домінанту – Покровську церкву. Реалізація таких заходів можлива в сучасних умовах релігійної свободи, тому зростання інтересу до культових споруд та їх відтворення зовсім не дивує. Останнім часом з'явилися спроби історичних та історико-архітектурних досліджень, про відомі культові споруди регіону колишнього Запорозжя та навіть їх реконструкцію, які вказали на очевидність потреби ретельніше займатись вивченням архітектури і містобудування Півдня України.

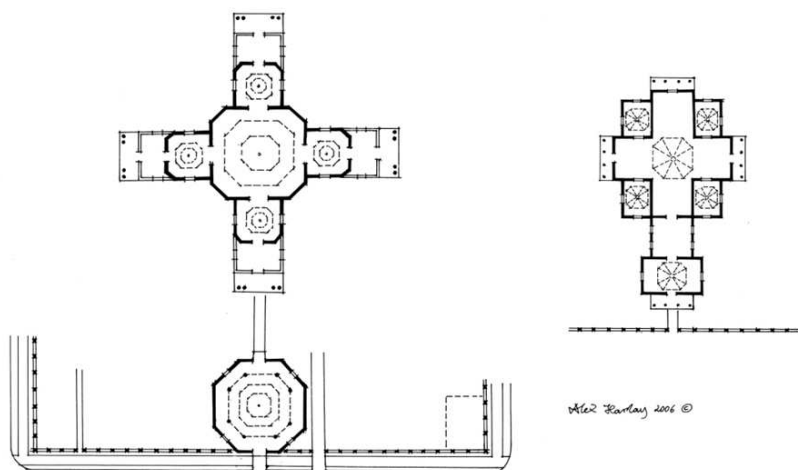
Після співставлення писемних, топографічних, графічних даних виникає потреба продовження археологічних розвідок не тільки східної частини сучасної площі Визволення у старій частині м. Нікополя. Для локалізації місцезнаходження залишків фундаментів Свято-Покровської церкви, збудованої у 1795 році, і дзвіниці-ротонди, збудованої у 1806 році, доведеться досліджувати і західну частину площі.

---

⁵⁰ *Богущ П.* Нікопольська Покровська церква – козацьке чудо XVIII ст. // НДПКДУ. – К.: Часи козацькі, 1998. – Вип. 7. – С. 91.

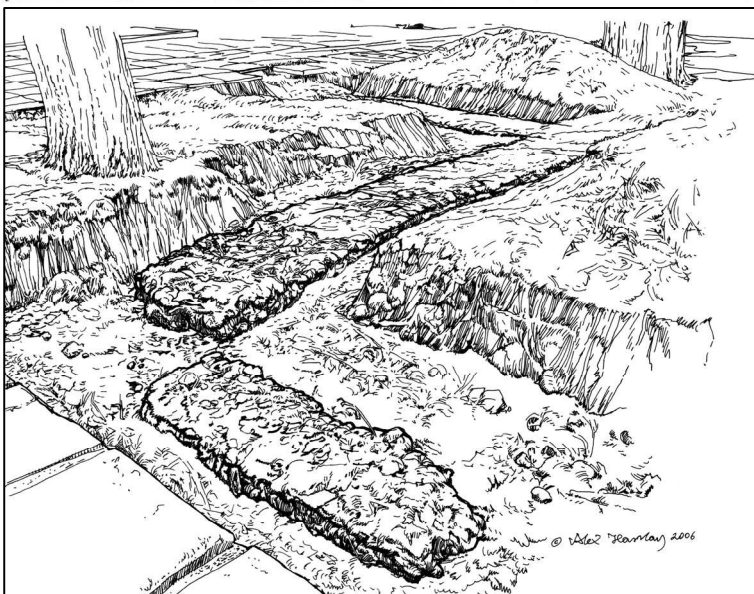
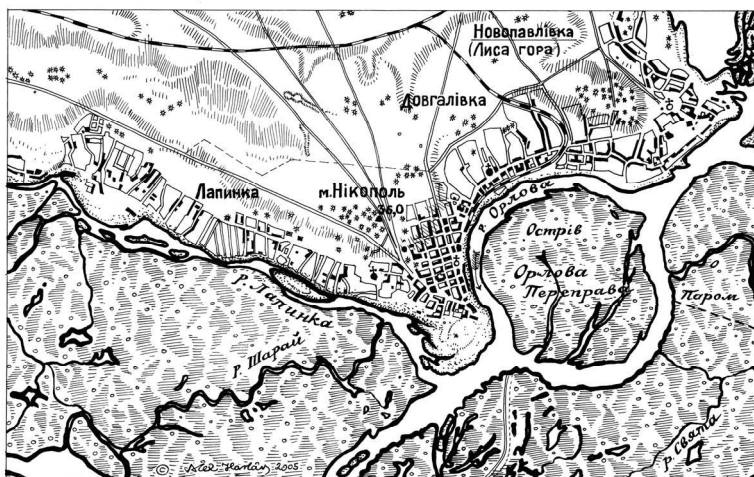
Також дуже цікавим може виявитися місце колишньої дерев'яної церкви в поселенні Шолохове (Нікопольський район Дніпропетровської області), що додасть інформації щодо архітектурних властивостей перенесеної туди в 1796 році споруди церкви з Нікополя.

Оскільки за останні 10 років в Україні накопичено унікальний досвід відтворення втрачених пам'яток архітектури, який виявив деякі негативні моменти: нівелювання поняття автентичності, стирання межі між оригіналом і копією, а то й підробкою⁵¹, цілком можливим є відтворення культових споруд за умови проведення належних наукових вишукувань. До того ж для Півдня України це питання дуже актуальне, оскільки даний регіон постраждав значно більше, і кількість пам'яток церковного мистецтва тут дуже обмежена.

Мал. 10. Схематичні плани церков 1796–1898 і 1898–1935 років.
Реконструкція автора.

⁵¹ *Вечерський В.В.* Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. – К.: НДІТІАМ – Головкинвархітектура, 2003. – С. 258; *Він же.* Про Діснейленди та відродження «козацької слави убогих руйн» // Відлуння віків. – 2010. – № 1 (12). – С. 34–37.

Мал. 11. Нікопіль та його околиці на мапі середини XIX ст. Прорис автора.

Мал.12. Залишки фундаментів Свято-Покровської дерев'яної церкви, збудованої у 1898 році, розібраної у 1934-1935 рр. Фундамент прямокутного східного рамена (на передньому плані) і північно-східного міжрамення.

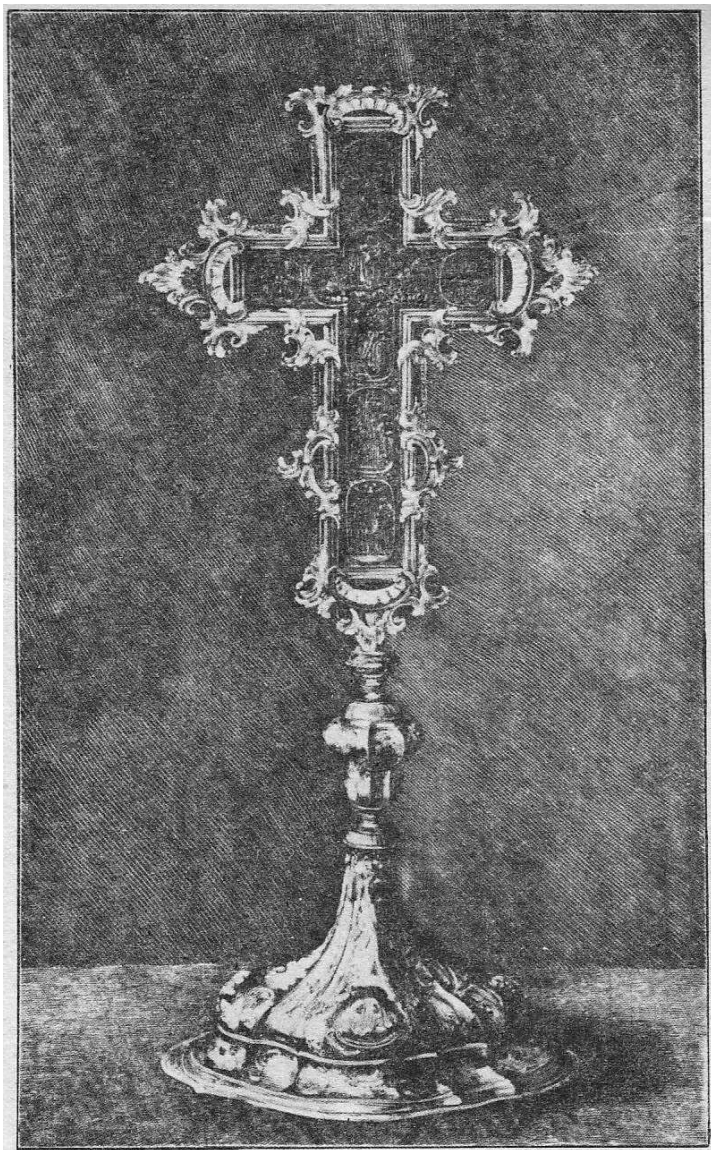
Стан фундаменту у 2006 році після проведення археологічних розкопок.

Малюнок автора.

Мал. 13. Ікона зі Свято-Покровської церкви у м. Нікополь.
Божа Матір з немовлям Ісусом (За Д.Яворницьким).

Мал. 14. Напрестольний кіпарисовий хрест, пожертвований козаком Куцївського курія Ловреном Горбом, з вівтаря Свято-Покровської церкви у м. Нікополь (За Д.Яворницьким).

Мал. 15. Запорозька плащаниця, пожертвувана до храму Покрови Божої Матері в Микитині 1756 року Іоанном Гаркушею (За Д. Яворницьким).

Мал. 16. Ікона Покрови Богородиці з зображенням П. Калнишевського та І. Глоби. З іконостасу Покровської церкви останньої Січі. Довгий час перебувала у Свято-Покровській церкві м. Нікополь (за Д. Яворницьким).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Апанович Е.М.* Исторические места событий освободительной войны 1648–1654 гг. – К.: Изд-во АН УССР, 1954. – С. 7–10.
2. Археологическая хроника: Сведения о памятниках древности, кладах и находках // Известия императорской археологической комиссии. Прибавл. к Вып. 3. – СПб., 1902. – С.68.
3. Археологія доби українського козацтва XVI–XVIII ст. – К., 1997. – С. 34.
4. *Афанасьев-Чужбинский А.С.* Поездка в Южную Россию. – СПб., 1863. – Т.І. – С. 77–78.
5. *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России. – Ч. I. – М.: Тип-я С. Селивановского, 1830. – С. 233.
6. *Бантыш-Каменский Д.Н.* История Малой России, со времен присоединения оной к Российскому государству при царе Алексее Михайловиче, с кратким обозрением первобытного состояния сего края. – Ч. II. – М.: Тип-я С.Селиванова, 1822. – С.8.
7. *Беднов В.А.* К истории бывших запорожских старшин и казаков // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Вып. 10. – Катеринослав, Типография Губернского земства, 1914. – С. 257.
8. *Белічко Ю.* Україна в творчості І.Ю. Репіна. – К.: Мистецтво, 1963.
9. *Беловинский Л.В.* Энциклопедический словарь российской жизни и истории. – М.: ОЛМА-ПРЕСС. – С. 116.
10. *Богуславский В.В.* Славянская энциклопедия. Киевская Русь-Москва: в 2 т. – Т. 2. Н–Я. – М.: Олма-Пресс, 2001. – С. 495.
11. *Богущи П.* Нікопольська Покровська церква – козацьке чудо XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: Часи козацькі, 1998. – Вип. 7. – С. 89–91.
12. *Бодянский О.* История о козаках запорожских, как оные из древних лет зачались, и откуда свое происхождение имеют, и в каком состоянии ныне находятся. – М.: Тип-я Университета, 1847. – С. 10.
13. *Варивода Л.* Старожитності Січової Покровської церкви в колекції Нікопольського краєзнавчого музею // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Т. 6. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Запорозьке відділення, 2001. – С. 156.

14. *Величко С.В.* Літопис. – Т.1. – К.: Дніпро, 1991. – 371 с.
15. *Вигель Ф.Ф.* Воспоминания. Ч. VII. – М.: Университетская тип-я, 1865. – С. 77.
16. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. – Т.1. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – С. 257.
17. *Всеволожский Н.С.* Путешествие, через Южную Россию, Крым и Одессу, в Константинополь, Малую Азию, Северную Африку, Мальту, Сицилию, Италию, Южную Францию и Париж, в 1836 и 1837 годах. – Т. I. – М.: Тип-я Августа Семена, при Императорской Медико-хирургической академии, 1839. – С. 15–18.
18. Городские поселения в Российской империи. Т. II. – С-Пб.: Тип-я Тов-ва «Общественная Польза», 1861. – С. 166–168.
19. *Грибовський В.В.* Містечко Микитине і Микитин перевіз: козацька передісторія міста Нікополя // Історія і культура Придніпров'я. Невідомі та маловідомі сторінки. Вип. 3. – Дніпропетровськ: НГУ, 2006. – С. 100.
20. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. Роки 1626–1638. – Т. 8, ч. 1. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 52, 247.
21. *Еварницький Д.І. (Яворницький Д.І.)* Запорозжя в залишках старовини та переказах народу. – Ч. I; Ч. II. – К.: Веселка, 1995. – С. 273.
22. *Жуковський М.* Археологічні дослідження пам'яток козацької доби в м. Нікополь у 2003-2004 рр. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К.: Часи козацькі, 2005. – Вип. 14. – С. 5.
23. *Жуковський М.* Про час заснування і місцезнаходження Микитинської Запорозької Січі // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т.6. – К., 2001. – С. 78–85.
24. *Жуковський М.П.* Звіт про археологічну розвідку, проведenu на території міста Нікополя у 2000 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. № 2000/24. – 86 с.
25. Известия Императорской Археологической Комиссии. Вип. 44. – Петроград, 1912. – С. 91–93.
26. Известия Императорской Археологической Комиссии. Прибавление к выпуску 37-му (Хроника и библиография, вып. 18). – СПб.: Тип-я Главного Управления Уделов, 1910. – С. 88.
27. Історія української архітектури / За ред. В.І. Тимофійенка. – К.: Техніка, 2003. – С. 154.

28. Історія Української РСР. – Т. 1, кн. 2. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 267–268.
29. *Кабузан В.М.* Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX века (1719–1858 гг.) – М., 1981. – С. 56–57.
30. *Карелин И.* Материалы для истории Запорожья. Никополь // Записки Одесского Общества истории и древностей. – Т. 6. – Одесса, 1867. – С. 523–538.
31. *Карелин И.И.* Метрика для получения верных сведений о древне-православных храмах Божиих, зданиях и художественных предметах. Покровской церкви Екатеринославской губернии и уезда местечка Никополя. – Никополь, 1887. – С. 2.
32. Книга Большому чертежу. – М.:Изд-во АН СССР, 1950. – С. 111.
33. *Ленченко В.О.* Листи кошового отамана П. Калнишевського 1763 року про устрій Запорозької Січі // Пам'ятки України. – 1989. – № 3. – С. 28–30.
34. *Ленченко В.О.* Невідомий проект церкви для Запорозької Січі 1764 року // Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. Вип. 1. – К.: АртЕк, 2005. – С. 64–68.
35. Літопис Гадяцького полковника Григорія Граб'янки. – К.: Т-во «Знання», 1992. – С. 38–39.
36. Літопис Самовидця. – К.: Наукова думка, 1971. – С. 49.
37. *Лиман І.І.* Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734–1775 рр.): Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Запорізький Державний університет. – Запоріжжя, 1996. – С. 198.
38. *Лясота Е.* Щоденник // Жовтень. – 1984. – № 10. – С. 108–109.
39. *Маркевич Н.* История Малороссии. – Т.1. – М., 1842. – С. 159.
40. Материалы по истории русской картографии. Вып. II. Собрание В. Кордт. – К., 1910. – С. XV, XVIII.
41. *Меньшиков Г.И., Позняков К.И., Пятигорец А.И.* Никополю – 200. – Днепропетровск: «Промінь», 1980. – С. 94.
42. *Мицик Ю.А., Брехуненко В.А.* Джерела з історії Жовтоводської битви 1648 р. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 1999. – С. 6.
43. *Мышецкий С.И.* История о казаках запорожских, как оные издревле зачались и откуда свое происхождение имеют и в каком состоянии ныне находятся. – Одесса, 1852. – С. 10, 69.

44. Нікопольський краєзнавчий музей. (путівник по експозиції). Автор-укладач М.К. Литвин. – Дніпропетровськ: «Промінь», 1968. – 58 с.
45. Новый и полный географический словарь Российского государства, или лексикон. – Ч. III. Л–Н. – М.: Тип-я Университета, 1788. – С. 308.
46. Одесский отдел Императорского русского военного исторического общества. Археологическая хроника. Императорское Археологическое Общество // Известия Императорской Археологической Комиссии. Прибавление к выпуску 34-му (Хроника и библиография, вып. 17). – СПб.: Тип-я Главного Управления Уделов, 1910. – С. 27.
47. Одесский отдел военно-исторического общества. Археологическая хроника // ИИАК. Прибавление к вып. 37-му (Хроника и библиография, вып. 18). – СПб.: Тип-я Главного Управления Уделов, 1910. – С. 46.
48. О переселении фракийских племен за Дунай и далее на север, к Балтийскому морю, и к нам на Русь // Временник Императорского Московского Общества истории и древностей российских. Кн. 10. – М.: Тип-я Университета, 1851. – С. 98.
49. Отчет Одесского общества истории и древностей с 14-го ноября 1864 по 14-е ноября 1865 г. (читан 27-го декабря 1865 г.). – Одесса: Гор. Тип-я Сод. Алексомати, 1865. – С. 27.
50. *Павлищев Н.И.* Польская история. – Варшава: Казенная тип-я, 1843. – С. 176.
51. *Павлович В.* Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Екатеринославская губерния. – СПб.: Тип-я департамента генерального штаба, 1862. – С. 331-332.
52. *Павлович В.* Материалы для военной географии и военной статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Военное обозрение Екатеринославской губернии. – СПб.: Военная тип-я, 1863. – С. 17, 23–25, 65, 124.
53. *Падалка Л.* Над Великим лугом Днепровским // Киевская старина. – Т. 57. – К., 1897. – С. 303.
54. Памятники истории и культуры Украинской ССР. Каталог-справочник. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 119.
55. Путевые записки Эриха Лассоты, отправленного римским императором Рудольфом II к запорожцам в 1594 г. – Одесса, 1873. – С. 51.
56. Путешественные записки Василия Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году. – СПб.: при Императорской Академии наук, 1787. – С. 262–263.

57. Путешествие по России Е. И. В. Государя наследника цесаревича // Современные события // Современник. Т. IX. – СПб.: Тип-я А. Воейкова и Комп., 1838.
58. *Репан О., Старостін В., Харлан О.* Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII–XVIII століть в історії Дніпропетровська. – К.: Українські пропілеї, 2008. – 268 с.
59. *Ригельман А.И.* Летописное повествование о Малой России. – М., 1847. – С. 2.
60. *Романовский А.* Карманное политико-статистическое землеописание Российской империи, для всех. Ч. I. – С-Пб.: Тип-я Департамента уделов, 1865. – С. 339.
61. Русская Речь 26-го ноября, № 1184. – С. 29.
62. Сведения об археологических исследованиях, памятниках древности, кладках и находках. Екатеринославская губерния // Археологическая хроника // Известия Императорской Археологической комиссии. Прибавление к вып. 39-му (Хроника и библиография, вып. 19). – СПб.: Тип-я Главного Управления Уделов, 1911. – С. 89.
63. *Семенов П.* Географическо-статистический словарь Российской империи. Т. III. – СПб.: Тип-я В. Безобразова и Комп., 1867. – С. 475–476.
64. *Скальковский А.* История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Изд. Ч. I. – Одесса, 1846. – С. 174, 251–253, 270, 275, 279, 282, 295, 306, 309.
65. *Скальковский А.* Изустные предания о Новороссийском крае // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. XXI. – СПб.: Тип-я Императорской Академии наук, 1839. – С. 174.
66. *Скальковский А.* Никитская переправа, Никитин перевоз // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. XXV. – 1840. – Генварь. – С-Пб.: Тип-я Императорской Академии наук, 1840. – С. 214.
67. *Скальковский А.* Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1731–1823. – Ч. 1 (1731–1796). – Одесса, 1836. – С. VII, 85, 119, 127, 184, 190.
68. *Скальковский А.* Херсон. Отрывок из Хронологического Обозрения Истории Новороссийского края // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. X. – СПб.: Тип-я Императорской Академии наук, 1836. – С. 301.

69. Списки населенных мест Российской империи, составленные и издаваемые центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. XIII. Екатеринославская губерния с Таганрогским градоначальством. Списки населенных мест по сведениям 1859 года. – СПб., 1863. – С. 11.
70. Справочная книга Екатеринославской Епархии за 1913 год. – Екатеринослав: Типография Сем. Ив. Барановского, 1914. – С. 194–196.
71. *Срезневский И.* Украинская летопись. – X., 1835. – С. 117.
72. Статистические таблицы Российской империи, издаваемые, по распоряжению министра внутренних дел, центральным комитетом. – Вып. II. Наличное население империи за 1858 год. – СПб., 1863. – С. 77–78.
73. *Сумароков П.* Обзорение царствования и свойств Екатерины Великой. Ч. 1. – СПб.: Тип-я Медицинского департамента Министерства Внутренних дел, 1852. – С. 214.
74. *Терещенко А.В.* О могильных насыпях и каменных бабах в Екатеринославской и Таврической губерниях // Чтения в Императорском Обществе Истории и древностей российских при Московском университете. – 1866. – Кн. 4. Октябрь–декабрь. – М.: Тип-я Университета, 1866. – С. 11–14.
75. *Терещенко А.* Очерки Новороссийского края. Насыпи могильные в Южной России, с указанием некоторых памятников в других местах // Журнал Министерства народного просвещения. – Ч. LXXIX. – Вып. 7–9. – СПб.: Тип-я Императорской Академии Наук, 1853. – С. 18.
76. *Тимофеенко В.И.* Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. – К.: Наукова думка, 1984. – С.26–27.
77. *Тимофеенко В.И.* Формирование градостроительной культуры Юга Украины. Материалы к своду памятников истории и культуры народов СССР. – К.: КиевНИИТИ, 1986. – С. 44, 73, 78.
78. Топографическое описание доставшимся по мирному трактату от Оттоманской Порты во владение Российской империи землям 1774 года // Записки Одесского Общества истории и древностей. – Т. VII. – Одесса, 1868. – С. 175.
79. *Феодосий (Макаревский А.Г.).* Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII ст. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2000. – С. 172, 174, 175.
80. *Харлан О.В.* Дерев'яна Покровська церква міста Нікополь. До питання локалізації місцезнаходження та архітектурно-містобудівні

- особливості // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. Вип.16. – К.: КНУБА, 2006. – С. 112–124.
81. *Харлан О.В.* До питання локалізації місцезнаходження та архітектурно-містобудівних особливостей дерев'яної Покровської церкви міста Нікополь // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 13. – К., 2008. – 110–122.
82. *Харлан О.В.* Особливості типологічної еволюції дерев'яної храмової архітектури на території Півдня України сер. XVIII – поч. XX ст. (на прикладі Катеринославської губернії): Дис. ... канд. архітектури. – К.: КНУБА, 2010. – С. 96–97.
83. *Харлан О.* Стилистичні й типологічні особливості дерев'яних храмів Запорозьких Вольностей XVII–XVIII ст. // Нові дослідження пам'яток Козацької доби в Україні. Зб. наук. стат. Вип. 18. – К., 2009. – С. 291–300.
84. *Харлан О.* Унікальна церква Нікополя // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік – II півріччя. У 2-х частинах. – Ч. II. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010. – С. 131–133.
85. *Щербак В., Ленченко В.* Козацькі Січі – гнізда волі / Україна – Козацька держава. – К.: Видавництво «ЕММА», 2004. – С. 49.
86. Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861–62 г. – Ч. I. – СПб.: Тип-я К. Вульфа, 1863. – С. 31–34.
87. *Яворницький Д.І.* Історія запорозьких козаків. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 1990. – С.126–127.
88. *Яворницький Д.* Твори у 20-ти томах. – Т.2. Вільності запорозьких козаків. – К.; Запоріжжя: Тандем-У, 2005. – С. 78–80.
89. *Яценко Л.И.* Зал №2. Русское и украинское искусство XVIII – первой половины XIX века // Днепропетровский художественный музей. Путеводитель. – Днепропетровск: Промінь, 1980. – С. 14.

З М І С Т

Передмова	3
Дерев'яні християнські святині міста Нікополя.....	5
Бібліографія.....	33

Наукове видання

САКРАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ
Випуск 1

Олександр Харлан

ЦЕРКВА В ІМ'Я ПОКРОВА ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ
В МІСТЕЧКУ НІКОПОЛЬ

Архітектурно-історичний нарис
Бібліографія

(під ред. О. Титової)

Комп'ютерний набір, дизайн обкладинки – *О.В. Харлан*
Макетування – *С.Ю. Зозуля*

Віддруковано з готового оригінал макету замовника
у ТОВ НВП “Ферокол”

(Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції –
серія ДК № 3503 від 19.06.2009 р.),

м. Ніжин, пров. Лікарський, 7,
тел./факс: +380-4631-71498, e-mail: olgavlasenko2008@rambler.ru

Підписано до друку 10.01.2011 р.

Формат 60×84/16. Друк офсетний. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman Суг. Ум. друк. арк. 2,33.
Обл.-вид. арк. 2,32. Наклад 300 прим.
Зам. № 026.

X 21 Харлан О. Церква в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці в містечку Нікополь: Архітектурно-історичний нарис. Бібліографія / Під ред. О. Титової / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПШК. – К., 2011. – 40 с. – (Сакральні пам'ятки України; Вип. 1).

ISBN 978-966-8999-30-7

У випуску розглянуто історію спорудження низки микитинсько-нікопольських храмів, що будувалися один за одним на теренах поселення в різні часи і кожен із яких був неповторною пам'яткою народного генія Запорозжя. Висвітлено окремі сторінки існування дерев'яних церков Нікополя та їх архітектурних особливостей.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, архітекторів, мистецтвознавців і всіх, хто цікавиться історією архітектури рідного краю та України в цілому.

ББК 86.272.27я1
УДК 281.9(092)